

Institute for Research
Planning in Higher Education

Higher Education Letter

Print ISSN: 2008-4617

Online ISSN: 2783-2139

National Organization for
Educational Testing

An Investigation on the Macro- Drivers Influencing Future of Higher Education (with an Emphasis on Endogenous Factors)

Roghayeh Beheshtirad ¹, Bagher Yousefzadeh ²

1. PhD in Educational Management, Bu-ali Sina University, Hamedan; (Corresponding Author), Email: R. beheshtirad@gmail.com

2. Master of Exceptional Children Psychology, Islamic Azad University, Urmia Branch. Email: Bagheryousefzadeh@gmail.com

Article Info	ABSTRACT
Article Type: Research Article Received: 2025.03.29 Received in revised form: 2025.07.28 Accepted: 2025.09.02 Published online 2025.09.25	Objective: Today, the impact of epistemological perspectives on knowledge construction and the application of convergent technologies in the global arena, along with discrete changes in scientific quality, have posed numerous challenges to the higher education system. Accordingly, the present study aimed to investigate the macro-drivers affecting the future of higher education, with an emphasis on endogenous factors. Methods: This is a descriptive survey research. The statistical population included faculty members of Bu-Ali Sina University in 2021 (445 people), of whom 167 were selected as a sample using stratified random sampling. The data collection tool was a researcher-made questionnaire derived from semi-structured interviews. The face and content validity of the questionnaire was confirmed, and its reliability was calculated in a preliminary study with a Cronbach's alpha coefficient of 0.78. Data were analyzed using exploratory factor analysis in SPSS22 software. Results: The results of exploratory factor analysis showed that the macro-drivers affecting the future of higher education, with an emphasis on endogenous factors, include multi-factor planning, management and leadership systems, problem-solving and problem-solving, academic structuring, physical structure, administrative infrastructure for academic development, and the development of information and communication technology support systems. Conclusion: Ensuring quality in the future of higher education requires attention to factors such as collaborative planning, management and leadership systems, problem solving and academic development. Keywords: Macro Drivers, Endogenous Factors, Higher Education, Future.

Cite this article: Beheshtirad, Roghayeh; Yousefzadeh, Bagher. (2025). Ensuring quality in the future of higher education requires attention to factors such as participatory planning, management and leadership systems, problem solving, and academic development. *Higher Education Letter*, 18(71), 77-106. DOI: 10.22034/hel.2025.552610.1799

© The Author(s).

Publisher: Institute for Research & Planning in Higher Education & National Organization of Educational Testing (NOET)

جستاری بر کلان‌پیشران‌های اثرگذار بر آینده آموزش عالی (با تأکید بر عوامل درون‌زا)

رقیه بهشتی راد^۱، باقر یوسف‌زاده^۲

۱. دکتری مدیریت آموزشی دانشگاه بوعلی سینا همدان (نویسنده مسئول)، رایانامه: R.beheshtirad@gmail.com

۲. کارشناسی ارشد روان‌شناسی کودکان استثنایی دانشگاه آزاد اسلامی واحد ارومیه، رایانامه: Bagheryousefzadeh@gmail.com

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۰۹

اصلاح: ۱۴۰۴/۰۵/۰۶

پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۱۱

انتشار: ۱۴۰۴/۰۷/۰۳

هدف: امروزه تأثیر دیدگاه‌های معرفت‌شناختی بر ساخت دانش و به‌کارگیری فناوری‌های همگرا در عرصه جهانی، همراه با دگرگونی‌های گسسته در کیفیت علمی، چالش‌های متعددی را پیش روی نظام آموزش عالی قرار داده است. بر این اساس، پژوهش حاضر با هدف بررسی کلان‌پیشران‌های اثرگذار بر آینده آموزش عالی، با تأکید بر عوامل درون‌زا انجام گرفت.

روش پژوهش: این پژوهش توصیفی از نوع پیمایشی است. جامعه آماری، شامل اعضای هیئت علمی دانشگاه بوعلی‌سینا در سال ۱۴۰۰ (۴۴۵ نفر) بود که با روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای، ۱۶۷ نفر به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه محقق‌ساخته برگرفته از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته بود. روایی صوری و محتوایی پرسشنامه تأیید شد و پایایی آن در یک مطالعه مقدماتی با ضریب آلفای کرونباخ ۰/۷۸ محاسبه گردید. داده‌ها با استفاده از تحلیل عاملی اکتشافی در نرم‌افزار SPSS22 تحلیل شدند.

یافته‌ها: نتایج تحلیل عاملی اکتشافی نشان داد که کلان‌پیشران‌های اثرگذار بر آینده آموزش عالی با تأکید بر عوامل درون‌زا شامل برنامه‌ریزی چندعاملی، نظام مدیریت و رهبری، مسئله‌یابی و مسئله‌گشایی، ساختاریابی دانشگاهی، ساختار فیزیکی، زیرساخت‌های اداری توسعه دانشگاهی و توسعه نظام‌های پشتیبانی فناوری اطلاعات و ارتباطات است.

نتیجه‌گیری: تضمین کیفیت در آینده آموزش عالی مستلزم توجه به عواملی همچون برنامه‌ریزی مشارکتی، نظام مدیریت و رهبری، مسئله‌گشایی و توسعه دانشگاهی است.

واژه‌های کلیدی: کلان‌پیشران‌ها، عوامل درون‌زا، آموزش عالی، آینده

استناد: بهشتی راد، رقیه؛ یوسف‌زاده، باقر (۱۴۰۴). جستاری بر کلان‌پیشران‌های اثرگذار بر آینده آموزش عالی (با تأکید بر عوامل درون‌زا). نامه آموزش عالی، ۱۸(۷۱)، ۷۷-۱۰۶. DOI: 10.22034/hel.2025.552610.1799

ناشر: مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی و سازمان سنجش آموزش کشور حق مؤلف © نویسندگان.

مقدمه

با وجود ماهیت ذاتاً محافظه‌کار دانشگاه، در سال‌های اخیر عدم قطعیت و پیچیدگی به‌عنوان پارامترهای کلیدی تأثیرگذار بر پداگوژی نظام‌های آموزش عالی در دوره پسامدرن مطرح شده‌اند. زیرا به‌زعم بارت^۱ (۲۰۰۰)، آرمان دانشگاه معاصر در عصر جدید با پیچیدگی فوق‌العاده^۲ در یک محیط عملیاتی همراه است و این امر نیازمند بازاندیشی و انعطاف‌پذیری در بازتعریف نقش دانشگاه‌هاست؛ نقشی که تحقق‌بخش ارتباط نظام آموزش عالی با جامعه و اقتصاد باشد و در عین حال به یک گفتمان و شعار اخلاقی در جهان کنونی بدل شود (مونک و مک‌کانل^۳، ۲۰۰۹، ص ۳۳). اکنون در عصر جهانی‌شدن و ورود به عصر دانایی، آموزش عالی به‌طور فزاینده‌ای به مرکزی برای توسعه اقتصادی و سیاسی و بستری برای حاکمیت شرایط تجاری، محیط رقابتی و افزایش سطح تقاضا (چه در سطح اجتماعی و چه در سطح دولت و بنگاه) تبدیل شده است (میچل و نیلسن^۴، ۲۰۱۲، ص ۹). در واقع، در دوران انقلاب اطلاعات، برای مواجهه با آینده‌ای پیچیده و نامطمئن، دانشگاه‌ها در تلاش‌اند با درک بهتر آینده، شناسایی فرصت‌ها و محدودیت‌ها و دستیابی به درجاتی از پیش‌بینی، برنامه‌ریزی‌های استراتژیک با رویکرد آینده‌گرا را احیا و توسعه دهند (دلانتی^۵، ۱۳۸۶، ص ۹).

به این ترتیب، دانشگاه‌ها نقش محوری در مواجهه با تغییر و تحولات جامعه دارند و از این رو نیازمند تغییر در مأموریت‌ها، کارکردهای اساسی و تطبیق خود با تقاضای اجتماعی، فناورانه، علمی، فرهنگی و راهبردهای توسعه هستند؛ موضوعی که ایکاف^۶ آن را «نظم‌بخشیدن به آشفتگی^۷» می‌نامد (ایکاف، ۱۳۷۵). گرچه هر یک از این تغییر و تحولات خواستگاه‌ها و پیامدهای متفاوتی داشته‌اند، اما در جمع‌بندی کلی می‌توان گفت دانشگاه‌ها ضمن حفظ جایگاه و قداست سنتی خود با چالش‌های مالی، ساختاری و مدیریتی بنیادین مواجه بوده‌اند که آنها را به واکنش‌های خواسته و ناخواسته واداشته است. برآیند کلی این فشارها، دانشگاه‌ها را به سمت خودگردانی، نوآوری، تنوع‌گرایی، پاسخگویی و نتیجه‌گرایی سوق داده است. بنابراین کشورهایی که خواهان توسعه همه‌جانبه، متوازن و پایدار هستند، لازم است نظام آموزش عالی خود را نیز به‌طور متوازن و پایدار توسعه دهند. شرط لازم برای این نوع توسعه، بررسی و شناخت دقیق وضعیت گذشته و موجود و همچنین عوامل و نیروهای درونی و بیرونی تأثیرگذار در فرایند توسعه دانشگاه است. پژوهشگران، توسعه ظرفیت سازمانی را شامل منابع انسانی، منابع مالی، منابع فیزیکی، زیرساخت‌ها، مدیریت و رهبری دانسته‌اند (گراو^۸، ۲۰۰۹، ص ۴۱).

چهار عامل اصلی شکل‌گیری آینده دانشگاه عبارت‌اند از: نخست، با توجه به نیازهای جامعه در حال رشد، آموزش

1. Barnett
2. Extraordinary complexity
3. Munck & McConnell
4. Mitchell & Nielsen
5. Delanty
6. Ackoff
7. Ordering chaos
8. Grauwe

عالی نیز به سرعت در حال گسترش است؛ دوم، حدود اختیارات دانشگاه‌ها با ورود تأمین‌کنندگان بخش خصوصی افزایش یافته است؛ سوم، نظام آموزش عالی با نوآوری‌های جدیدی روبه‌رو خواهد شد؛ و چهارم، توسعه سریع فناوری‌های اطلاعاتی موجب تغییر در پارادایم‌های آموزشی و نیز افزایش درآمد نظام آموزش عالی خواهد شد (منتظر و فلاحی، ۱۳۹۴، ص ۴۷). دانشگاه نگاهی آینده‌گرا دارد؛ تربیت نیروی متخصص برای سال‌های آینده، انجام تحقیقات در راستای حل مشکلات، نوآوری و خلاقیت برای حل مسائل، ایفای نقش پیش‌تاز در امور علمی و فرهنگی، همگامی با تحولات علمی جهان و انتقال دانش علمی و فناوری به جامعه از جمله نقش‌های مهم آن است. از دیگر سو، جهانی‌شدن به عنوان یکی از پیش‌ران‌های اصلی تغییرات آینده، تأثیرات شگرفی بر آموزش عالی نهاده و «بین‌المللی شدن» به عنوان نخستین واکنش در برابر این پدیده بروز یافته است (میچل و نیلسن، ۲۰۱۲، ص ۹). نورمن فرکلایف^۱ (۲۰۰۶) در یک نگاه گفتمانی معتقد بود که «جهان‌گرایی» نوعی گفتمان از جهانی‌شدن است که آن را در قالب اصطلاحات اقتصادی تقلیل‌گرای نئولیبرال بازنمایی می‌کند تا فرایندهای جهانی‌شدن را تحت تأثیر قرار دهد و در همان جهت هدایت کند. نظام آموزش عالی در شکل کنونی خود، درهم‌تنیده با مناسبات گوناگونی است که بسیاری از ابعاد آن حتی برای کنشگران ناشناخته باقی مانده است (منتظر و فلاحی، ۱۳۹۴، ص ۴۸). تنوع مراکز آموزش عالی، تعدد مراجع تصمیم‌گیرنده و اثرگذار بر مسیر نظام آموزش عالی، فرایند روبه‌رشد آموزش و تحقیق و توسعه شاخه‌های مختلف علوم از جمله عواملی هستند که بر پیچیدگی این نظام می‌افزایند. داشتن درک و تصویری از آینده‌های باورکردنی در دنیای متغیر و پیچیده امروز، مقدمه‌ای ضروری برای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در حوزه‌های مختلف است. این نوشتار بر آن است تا از رهگذر بازخوانی اندیشه‌های پیشین، به تعریفی متناسب با اقتضانات عصر پسا جهانی‌شدن از مفهوم جهانی‌شدن و پیامدهای آن در بستر نظام آموزش عالی دست یابد. با توجه به افزایش بی‌رویه تقاضا برای توسعه کیفی دانشگاه‌ها، شناخت عوامل اثرگذار بر شکل‌دهی آینده آموزش عالی که ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است، همچنان به‌طور بالقوه حل‌نشده باقی مانده است. تلاش برای ترسیم سیمای آینده نظام آموزش عالی و شناسایی کلان‌پیش‌ران‌های مؤثر بر آن، خلأ پژوهش‌های گذشته را پر می‌کند؛ همچنین ایجاد زمینه نوآوری در پژوهش آموزش عالی، با بهره‌گیری از مفهوم آینده‌نگاری در بررسی عوامل مؤثر بر ارزیابی کیفیت و توسعه دانشگاه، از مسائل اصلی مورد تأکید پژوهش حاضر است. بر اساس مباحث مطرح‌شده، هدف از اجرای این پژوهش پاسخ به این پرسش است: کلان‌پیش‌ران‌های مؤثر بر آینده آموزش عالی، با تأکید بر عوامل درون‌زا، کدام‌اند؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

پدیده جهانی‌شدن

ساختارهای اقتصادی، سیاسی و فرهنگی جهان در دو دهه اخیر دستخوش دگرگونی‌های بارز و آشکاری

1. Norman Fairclough

شده‌اند. یکی از مفاهیم رایج برای توصیف این تحولات، «جهانی‌شدن» است (فاضلی، ۱۳۹۳، ص ۲۲). طرفداران جهانی‌شدن بر این باورند که جهان، در اثر فراملی‌شدن ارتباطات، بازارها و فعالیت‌های سرمایه‌گذاری، بیش‌ازپیش به مکانی یکپارچه و درهم‌تنیده تبدیل شده است. گیدنز^۱، جهانی‌شدن را همانند تجدد، نتیجه‌نوسازی و نوسازی را پیامد برهم‌خوردن نظم و نسبت سنتی مکان، فضا و زمان می‌داند. به‌زعم او، پیچیده‌ترین جنبه مرحله تجدد «کنش از دور و با فاصله»^۲ است. از دیدگاه گیدنز، جهانی‌شدن در واقع گسترش ویژگی‌های تجدد در سطح جهانی است (گیدنز، ۱۹۹۴، ص ۴-۵). او از جمله نظریه‌پردازانی است که در واکنش به رهیافت تقلیل‌گرا و اقتصادمحور نظریه‌پردازان نظام جهانی، به‌ویژه والرشتاین^۳، بر ابعاد فرهنگی و اجتماعی فرایند جهانی‌شدن تأکید کرده و آن را فراتر از شکل‌گیری نظام جهانی می‌داند (کیل‌مینستر^۴، ۱۹۹۸، ص ۹۵).

امین^۵، جهانی‌شدن را عبارت از برقراری بازاری جهانی برای کالا و سرمایه، چهره‌ای جهانی برای فناوری‌های در حال رقابت، تصاعد به‌سوی نظام جهانی تولید، جنبش‌های سیاسی و مخابره نظام جهانی برای هژمونی‌های جهانی و منطقه‌ای و در عین حال برخورداری از جنبه‌ای فرهنگی مشترک می‌داند (امین، ۲۰۰۱، ص ۱۲۴۹). به‌طور کلی، بیشتر نظریه‌پردازان جهانی‌شدن به مطالعه فرایندهای مربوط به ساختاربندی جدید در حوزه دولت، سیاست و اقتصاد، یا به بررسی تحولات اجتماعی-فرهنگی پرداخته‌اند (ایوانز و همکاران^۶، ۲۰۱۱، ص ۴۶۵).

از سوی دیگر، افرادی چون خور و لارسون دیدگاه‌های متفاوتی در مورد جهانی‌شدن ارائه کرده‌اند. مارتین خور این پدیده را نوعی ساختار ایدئولوژیک برای سلطه و استعمار سیاسی غرب و تحمیل هژمونی اقتصاد جهانی-سرمایه‌داری بر جوامع جهان سوم می‌داند (خور^۷، ۱۹۹۵، ص ۱۵). در مقابل، لارسون از آن به‌عنوان روندی انقباضی و فرایندی گریز از مرکز یاد می‌کند (لارسون^۸، ۲۰۰۱، ص ۹). بازتاب این دو دیدگاه متعارض ریشه در موقعیت‌های متفاوت جهان دارد. از دیدگاه جرج مدلسکی^۹ (۱۹۹۸)، جهانی‌شدن فرایندی است که با چهار بُعد اقتصادی، سیاسی، شکل‌گیری افکار جهانی و دموکراتیزه‌شدن همراه است. وی معتقد بود تغییر در هر یک از این ابعاد می‌تواند موجب تغییر در سایر ابعاد شود (نایف^{۱۰}، ۲۰۰۶، ص ۱۳).

رویکردهای متفاوتی نسبت به جایگاه دولت در عصر پست‌مدرن وجود دارد. از دیدگاه هورسمن و مارشال^{۱۱} (۱۹۹۴)، دولت در معرض بحران ناشی از فرسایش و تنش‌های برآمده از جهانی‌شدن و اقتصاد جهانی رو به

1. Giddens
2. Action at Distance
3. Wallerstein
4. Kilminster
5. Amin
6. Evans et al.
7. Khor
8. Larsson
9. George Modelski
10. Nayef
11. Horsman & Marshall

چرخش قرار گرفته است (ویس^۱، ۲۰۱۶، ص ۵-۷). از جمله متفکران معتقد به تضعیف نقش دولت می‌توان به یورگن هابرماس^۲ اشاره کرد. او جهانی‌شدن را عاملی برای پایان قدرت مداخله‌گر اجتماعی دولت‌ها می‌داند و معتقد است که در واقع تمامی ابعاد اقتصادی توان مداخله دولت کم‌وبیش متلاشی شده است؛ به‌ویژه در کشورهایی که دیگر منابع اقتصادی لازم برای مداخله در اختیار دولت وجود نداشته است (تورین^۳، ۲۰۰۷، ص ۵۰). با این حال، در حالی که برخی به حذف دولت از صحنه معادلات جهانی و اقتصادی با تردید می‌نگرند، عده‌ای دیگر بر این باورند که دولت‌ها همچنان قدرتمندترین بازیگران در سطح جهانی محسوب می‌شوند و سرمایه‌داری نیز تا حد زیادی در امتداد خطوط ملی سازماندهی شده است. در استدلالی مشابه، دیکنز در کتاب خود با عنوان «چرخش جهانی» بیان می‌کند که می‌توان از جهانی‌شدن تصویری مکمل و نه متضاد به‌دست داد؛ به این معنا که جهانی‌شدن لزوماً بازی با حاصل جمع صفر میان دو بازیگر رقیب - یعنی دولت ملی و نیروهای جهانی‌ساز - نیست، بلکه می‌تواند به نوعی بازی با حاصل جمع مثبت نیز تعبیر شود که در آن دو طرف مناقشه شریک فواید ناشی از فرایندهای جهانی‌شدن در عرصه‌های مختلف باشند (دیکنز^۴، ۲۰۱۱). از سوی دیگر، فریدمن از رهیافت اقتصادمحور بر این اصل تأکید می‌کند که ایده محرک در پس جهانی‌شدن، سرمایه‌داری بازار آزاد است؛ سرمایه‌داری‌ای که در پی گسترش خود به تمامی کشورها بوده و قوانین اقتصادی خاصی را دنبال می‌کند. این قوانین عمدتاً حول محور گشایش، قانون‌گذاری مجدد و خصوصی‌سازی اقتصاد قرار دارند (فریدمن^۵، ۲۰۱۲، ص ۷۸).

جهانی‌شدن و بین‌المللی‌گرایی در آموزش عالی

به‌زعم عده‌ای، جهانی‌شدن آموزش عالی موجی اجتناب‌ناپذیر از آینده دانشگاه پساتاریخی است. توجیه تاریخی دانشگاه که ریشه در اندیشه روشنگری دارد، در جهت تولید، حمایت و تثبیت فرهنگ ملی عمل می‌کرد. دیوید هلد در کتاب «از دولت مدرن تا حکومت جهان‌وطنی»، با وجود نگاه آسیب‌شناختی به جهانی‌شدن، این پدیده را حرکتی به سوی نوعی دموکراسی جهانی می‌داند که در عین حال کثرت فرهنگی و اقتصادی را نیز در خود جای می‌دهد. او معتقد است جهانی‌شدن همان‌طور که دولت‌ملت را به ورطه نابودی کشانده، به عمر دانشگاه مدرنیته نیز پایان داده است (هلد^۶، ۱۹۹۵، ص ۲۷). از دیدگاه مایر و همکاران، جهانی‌شدن آموزش عالی به معنای گسترش ارتباطات متقابل دانشگاه‌ها در جامعه جهانی است؛ بدین معنا که دانشگاه‌ها دیگر نهادهایی منزوی در شهرهای خاص نیستند، بلکه به‌عنوان مؤسسات جهانی، با پاسخ‌گویی به این پدیده، در شبکه جهانی قرار

1. Weiss
2. Jürgen Habermas
3. Touraine
4. Dickens
5. Friedman
6. Held

گرفته‌اند (مایر و همکاران^۱، ۲۰۱۱، ص ۶۵۷۰). در این میان، اسپرینگ^۲ با ارائه دیدگاهی فرهنگی، تصویری از آینده‌ای پایدار برای توسعه آموزش عالی جهانی مطرح می‌کند که در تقابل با رویکرد پسااستعماری غالب بر افق فکری کنشگران قرار دارد. او جهانی‌شدن را مفهومی پرمناقشه می‌داند که برای پوشش دادن تمامی قلمروهای گفتمان‌های آکادمیک و مردمی به کار می‌رود. به اعتقاد وی، تبیین و واگرایی شکل‌گرفته در عرصه جهانی از رهگذر جنبش جهان‌وطن‌گرایی در آموزش عالی، به ناهمگرایی و آشفتگی در مفهوم‌پردازی‌ها و گفتمان‌های مختلف فکری انجامیده است (اسپرینگ، ۲۰۰۸، ص ۳۳۴-۳۳۸).

مورن^۳ (۲۰۰۶) نیز بر این باور بود که جهانی‌شدن، در عین همسانی و یکپارچگی مبتنی بر معرفت انتقادی و آگاهی جمعی، به بروز ناهموازی میان ملت‌های پیشرفته و ضعیف منجر می‌شود. یونسکو، جهانی‌شدن را بخشی از چرخه زندگی دانشگاه‌ها می‌داند و معتقد است دانشگاه‌ها برای بقای خود باید وارد مرحله جهانی‌شدن شوند. در مقابل، برخی دیگر، جهانی‌شدن آموزش عالی را تجاری‌سازی و سودمحوری به‌جای ارتقای کیفیت دانسته و از آن به‌عنوان اضمحلال ارزش‌های سنتی، شخصیت‌های فکری و تفکر انتقادی در زندگی دانشگاهی یاد می‌کنند (لوین و مارتین^۴، ۲۰۰۶، ص ۵۵؛ مایر و همکاران، ۲۰۱۱، ص ۶۵۷۳). اگوست کنت^۵ بر این باور بود که اجتماع علمی کار ویژه‌ای در همگون و همبسته‌سازی نوع بشر دارد و منطق گریزناپذیر عقلانیت را نیروی جهانی‌ساز می‌داندست (دلانتی، ۱۳۸۶). در مقابل، مارکس نیروی جهانی‌ساز را نه در منطق عقلانیت، بلکه در منطق انباشت سرمایه‌داری می‌دید. از دیدگاه کارکردگرایان آمریکایی نیز در جریان نوسازی، جوامع حول یک محور به یکدیگر نزدیک شده و به‌سوی وضع اجتماعی همسانی پیش می‌روند. والرشتاین به‌عنوان یک نومارکسیست، عامل وحدت‌بخش نظام اجتماعی جهانی را اقتصاد می‌داند (شوماکر^۶، ۲۰۱۵، ص ۱۵۱). برخی، جهانی‌شدن و بین‌المللی‌شدن را مفاهیمی یکسان دانسته‌اند. استروم‌کیست^۷ با درهم‌آمیختن این دو مفهوم، آن را چالشی برای ورود دانشگاه‌ها به عرصه رقابت‌های جهانی تلقی می‌کند و معتقد است در سطوح دانشگاهی، جهانی‌شدن از سوی اندیشه‌پردازان دانشگاهی به‌مثابه بین‌المللی‌شدن تعبیر می‌شود (استروم‌کیست، ۲۰۰۷، ص ۸۱). نایت^۸ (۲۰۱۱) نیز بین‌المللی‌شدن آموزش عالی را استراتژی انتخابی دولت‌ها برای بهره‌برداری از فرصت‌های جهانی‌شدن در واکنش به تغییر می‌داند (ص ۱۴-۱۵).

به‌طور کلی، جهانی‌شدن را می‌توان عاملی شتاب‌دهنده و کاتالیزور مرتبط با نظام سرمایه‌داری و فرهنگ مصرف‌گرایی تلقی کرد، در حالی که بین‌المللی‌شدن یک کنش انتخابی است که چالش‌های جهانی‌شدن را

1. Meyer et al.

2. Spring

3. Morin

4. Lieven & Martin

5. August Connte

6. Schomaker

7. Stromquist

8. Knight

به فرصت تبدیل می‌کند (اسکات^۱، ۱۹۹۹). به بیان دیگر، بین‌المللی‌شدن به روابط میان دولت‌ملت‌ها اشاره دارد و به‌عنوان فرایندی جبران‌کننده، در برابر تمایلات جهانی‌شدن عمل می‌کند و از مقاومت در برابر پیامدهای همگن‌سازی و ملیت‌زدایی حمایت دارد (گاسل^۲، ۲۰۰۵، ص ۱۲۴).

با توجه به این موضوع، دی‌ویت^۳ هشدار می‌دهد که پیچیدگی بین‌المللی‌شدن آموزش عالی را بیش از حد ساده تصور نکنند، زیرا برخی ممکن است این پدیده را تنها به توانایی جابه‌جایی دانشجویان و اعضای هیئت علمی محدود بدانند، در حالی که برخی دیگر بر مبادله دانش میان کشورها از طریق راه‌های گوناگون تأکید دارند. اما آنچه بسیاری از کشورهای پیشرفته جهان به دنبال آن هستند، سرریز شدن عرضه آموزش عالی خود و دستیابی به بازارهای جهانی آموزش عالی است و از این رو، بین‌المللی‌شدن دانشگاه را عمدتاً از دیدگاهی اقتصادی می‌بینند (دی‌ویت، ۲۰۱۱، ص ۳۹). در همین راستا، یراودیکر و کاپلان (۲۰۱۶) اشاره می‌کنند که بین‌المللی‌شدن نظام‌های آموزش عالی رویکردی نئولیبرالی و تحرکی جهت‌گفتمان غالب برنامه‌های توسعه اقتصادی است، که از طریق توسعه استراتژی بهره‌برداری از فرصت‌های بازار اعمال می‌شود و در نهایت، رویکرد بازارمحوری و الزامات اقتصادی برای کسب‌وکار را بر کنشگران تحمیل می‌کند.

سرمایه‌داری آکادمیک

از منظر دگرسازی فرایند اجتماعی، جهانی‌سازی تأثیر تحول‌آفرینی بر توابع هسته مؤسسات آموزش عالی دارد. تحت تأثیر تعاملات اجتماعی ناشی از جهانی‌شدن، نظام‌های آکادمیک به سمت بسط ذهنیت مصرف‌گرایانه حرکت کرده و آموزش را به‌مثابه کالایی در بازار آزاد عرضه می‌کنند. به استدلال اسلاگتر و لسلی^۴ (۱۹۹۷)، دانشگاه‌ها از رویکرد سنتی مبتنی بر هسته هنرهای لیبرالی به‌سوی مرزهای کارآفرینی تغییر جهت داده‌اند. بررسی روند تحولات دانشگاه‌ها نشان می‌دهد که این نهادها به سمت مشتری‌گرایی، تجاری‌سازی و تبدیل‌شدن به نهادهای بازاری حرکت می‌کنند. سرمایه‌داری آکادمیک به‌عنوان یکی از مدل‌های فراگیر و تأثیرگذار، برای درک و واکنش اجباری آموزش عالی نسبت به ظهور بازارهای جهانی در حال تغییر و تحول است (اسلاگتر و لسلی، ۱۹۹۷). به بیان دیگر، بازآریشه‌شدن حاصل از عصر سیاره‌ای، موجب ظهور عقلانیت ابزاری به‌طور عام و سودگرایی به‌طور خاص شد (میچل و نیلسن، ۲۰۱۲، ص ۹). در همین راستا، هنری اتکویچ و لویت لیسدورف^۵ (۱۹۹۷) فرضیه «منحنی سه‌گانه مارپیچ» روابط دانشگاه، صنعت و دولت را مطرح کردند.

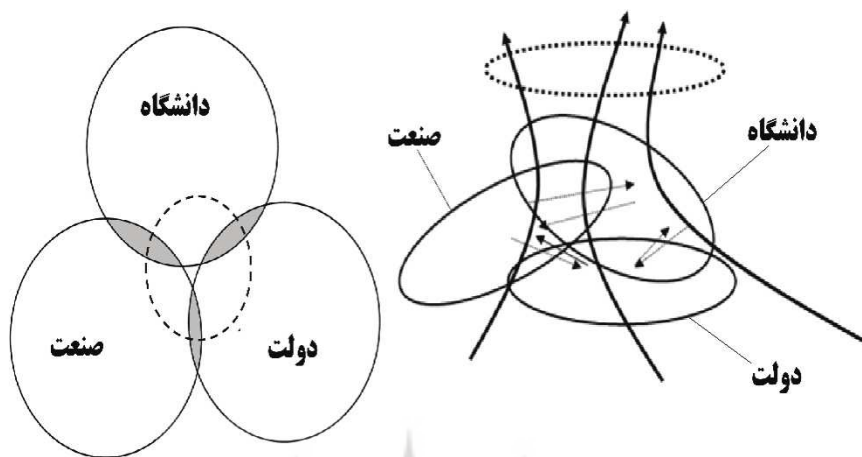
1. Scott

2. Gacel

3. De Wit

4. Slaughter & Leslie

5. Henry Etzkowitz & Loet Leydesdorff

نمودار (۱) یک مارپیچ سه‌گانه تمایز یافته با پوشش پویا

مدل (TH) را می‌توان به‌عنوان یک تجربه فناوری هوشمند تلقی کرد که پویایی درون‌زای تحولات مبتنی بر علم و نوآوری را در بستر نیروهای اقتصادی و سطوح ملی - منطقه‌ای دولت در نظر می‌گیرد (لیسدورف و سان^۲، ۲۰۰۹، ص ۷۷۹). از دیدگاه نایدو، روند حرکت به‌سوی فرسایش و تنزل قرارداد اجتماعی میان آموزش عالی، دولت و جامعه در قرن گذشته تغییر و تحول یافته است. بر این اساس، اعتقاد بر آن است که دانشگاه برای دستیابی به عملکرد بهینه نیازمند استقلال نسبی از نفوذ سیاسی و اقتصادی است. این امر با کاهش قابل‌توجه بودجه‌های دولتی و بازپس‌گیری‌های گسترده‌تر در سیاست‌های عمومی همراه بوده و موجب کاهش دخالت دولت در تأمین منابع مالی آموزش عالی و جایگزینی آن با مکانیسم‌های بازار نئولیبرالی در قالب چارچوب‌های قانونی و بودجه‌ای شده است. فرض اساسی نایدو آن است که بازارمحوری در آموزش عالی موجب رقابت میان نهادها، افزایش کارایی و در نتیجه گسترش شبکه‌های ارتباطی می‌شود (نایدو^۳، ۲۰۰۷، ص ۳).

اف. مک‌لاپ، اقتصاددان آمریکایی، با نگارش کتاب «تولید و توزیع دانش»، مفهوم بازاری دانش را مطرح کرد. در این چارچوب، دانش صرفاً به‌عنوان مقوله‌ای معرفت‌شناختی یا برآمدی ذهنی تلقی نمی‌شود، بلکه در پرتو منطق غالب اقتصادی و قواعد بازار مورد توجه قرار می‌گیرد (فراس‌خواه، ۱۳۸۷). حرکت به سوی سرمایه‌داری آکادمیک هم‌زمان با گذار جامعه از صنعتی به پسا صنعتی شکل گرفته و هدف اصلی آن دستیابی به منابع مالی جدید از طریق همکاری با صنعت است (اسلاگتر و لسلی، ۱۹۹۷). ظهور پارادایم جدید علم نیز به بروز و

1. Triple Helix
2. Leydesdorff & Sun
3. Naidoo

توسعه سرمایه‌داری علمی در اجتماعات آکادمیک و تولید نشر سکولار انجامید؛ روندی که مغایر با فرایندها، سنت‌ها و اصول پیشین اجتماعات علمی به‌طور خاص و ناسازگار با فرهنگ‌ها و هنجارهای جوامع زیستی به‌طور عام است. این تغییرات به دگرگونی ماهیت فرهنگی علم و ارائه انگاره‌ای نوین از آن منجر شده است. یکی از ویژگی‌های این انگاره جدید در رویکرد سرمایه‌داری آکادمیک، تجاری شدن دانش است. در چنین شرایطی، دانش با معیار مطلوبیت اقتصادی، تولید ثروت و ارزش افزوده سنجیده می‌شود (گیبس^۱، ۲۰۰۱، ص ۸۸-۸۷). به بیان دیگر، هرچه دانشگاه‌ها بیش‌تر در تعامل با صنعت و نیازهای بازار فرو می‌روند، دانش بیش از پیش در چارچوب «کاربردپذیری صنعتی» و «مالکیت فکری» محدود می‌شود؛ وضعیتی که به معنای کناره‌گیری سایرین از بهره‌برداری از آن است (دلانتی، ۱۳۸۶، ص ۱۶۸).

پوچرالی و کاپلان^۲ (۲۰۱۶) با بررسی چالش‌های کنونی نظام آموزش عالی در ارتباط با بنگاه‌های اقتصادی، سه چالش محوری را بر آینده تحقیق و عمل در این حوزه اثرگذار دانسته‌اند: (۱) نیاز به اعتبار و سهم بازار؛ (۲) ضرورت کنش‌پذیری ذهنیت کارآفرینانه و (۳) گسترش تعامل و همکاری با ذی‌نفعان کلیدی. آنها همچنین پس‌اند روندهای کلیدی آموزش عالی را در قالب ترکیبی از چارچوب SWOT برای یاری رساندن به کنشگران و سیاست‌گذاران این حوزه برای کاهش و جلوگیری از بحران‌های بالقوه آینده مطرح کردند. در نهایت، نتایج مطالعه آنان نشان داد که مکانیسم‌های کلاسیک بازار تعیین‌کننده قابلیت دانشگاه‌ها به‌عنوان همتای برتر در روند بازارگرایی هستند (ص ۶-۲).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

1. Gibbs
2. Pucciarelli & Kaplan

جدول (۱) تجزیه و تحلیل SWOT از روندهای کلیدی تأثیرگذار بر آموزش عالی

نقاط قوت	نقاط ضعف
مرجع ضروری برای گنجایش نوآوری در جامعه نهادینه ساختن فایده‌گرایی یا مطلوبیت‌گرایی عمومی به‌عنوان اصلی از مأموریت اجتماعی ارائه‌دهنده مهم دانش و نوآوری مرجع ملی و نظارت جهانی آموزش عالی به‌عنوان منبعی خودکفا و محرک رشد اقتصادی اشاعه دانش در سطح جهانی و بین‌المللی‌گرایی	تأخیر قابل توجه در اعمال شیوه‌های کسب‌وکار سطح پایین پاسخگویی و عدم سازگاری برنامه‌های دوره با انتظارات شغلی و نیازهای بازار کار سطحی‌نگری در اشاعه و نشر پژوهش‌های صرفاً آکادمیک بدون توجه به سایر ذی‌نفعان مقاومت دانشگاه‌های سازماندهی شده توسط نهادهای دولتی
فرصت‌ها	تهدیدها
بالندگی سریع محیط آموزش عالی از طریق فناوری ICT توسعه بازارهای جدید- بهبود پتانسیل‌های بهره‌وری قابلیت- تولید برندینگ پیشبرد جامعه به سمت شبکه‌ای شدن استقلال مؤسسات در تخصیص منابع و انتخاب استراتژی‌های رقابتی	کاهش فزاینده سهم اعتبارات دولتی ضرورت جذب اعتبارات مالی بیرونی به‌منظور تأمین فاینانس خودگردان نیاز به بازاری کردن آموزش عالی و کاهش بالقوه کیفیت استانداردهای علمی شدن فزاینده محیط رقابتی قانون‌زدایی داخلی، حاکمیت بازار و ورود بازیگران جدید به عرصه بازار اشاعه رقابت جهانی به‌عنوان یک مقیاس بین‌المللی

(پوچرالی و کاپلان، ۲۰۱۶، ص ۳)

فناوری اطلاعات در آموزش عالی

آموزش عالی از آثار جهانی شدن بی‌نصیب نمانده است. در قلمرو توسعه فناوری که جهانی شدن به ارمغان آورده، این بخش با شتاب بیشتری از نظر کمی و کیفی گسترش یافته و چشم‌اندازها و رویکردهای نوینی را پیش روی دانشگاه‌ها گشوده است. به اعتقاد گیبونز^۱ (۲۰۰۲)، تنها عرصه‌ای که در آن جهانی شدن نظام آکادمیک با مخالفت جدی روبه‌رو نشده، فضای بدون مرز است؛ فضایی که محرک تغییر رفتار علمی دانشوران است. با گسترش فناوری اطلاعات، جدایی میان فضا و مکان و به عبارت دیگر، فرا قلمروگرایی روزبه‌روز بیشتر می‌شود. فین و همکاران^۲ (۲۰۰۷) معتقدند در آینده دانشگاه‌ها به واسطه ورود فناوری‌های پیچیده اطلاعاتی از قید و بندهای زمانی و مکانی رها خواهند شد؛ چنانچه حتی فضای فیزیکی دانشگاه‌ها نیز در آینده‌ای نه‌چندان دور ناپدید می‌شوند (ص ۴۲). اسپرلینگ^۳ (۱۹۹۹) نیز با معرفی فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) به‌عنوان یکی

1. Gibbons
2. Finn et al.
3. Sperling

از شاخص‌های اصلی تغییر در نظام آموزش عالی تا سال ۲۰۲۵، بر ضرورت تجهیز همه کارآموزان به «سواد سایبری» برای دسترسی به منابع آموزشی تأکید دارد. به باور او، هیچ نیرویی هم‌سنگ «انقلاب دیجیتال» توانایی دگرگون‌سازی آموزش عالی را ندارد.

از دیدگاه دی‌تور^۱، فناوری زیربنای تحولات نهادهای اجتماعی و پیشران مهم همکاری‌های بین‌المللی در ظهور جامعه شبکه‌ای است. او فناوری را محرک کلیدی اقتصاد دانش‌بنیان می‌داند که تسهیل‌کننده فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی در نظام آکادمیک است و به‌عنوان فرایندی مداوم، زمینه ایجاد مزیت رقابتی در مؤسسات آموزشی را فراهم می‌کند (فین و همکاران، ۲۰۰۷، ص ۴۲).

به اعتقاد کوک^۲ (۲۰۰۸)، زمانی که از پدیده «تکنوعلم» سخن به میان می‌آید، پیش‌بینی آینده‌ای فراتر از چند سال، کاری بیهوده است. وی استدلال می‌کند که اعتماد به شناخت کامل ظرفیت‌ها و کاربردهای هر فناوری غیرمحتمل است؛ با این حال، ضرورت پیش‌بینی آینده آموزش عالی در سطح کلان و بررسی چگونگی همسازی فناوری اطلاعات و ارتباطات با روندهای جهانی امری دور از ذهن نیست. از دیدگاه کوک، توسعه یادگیری و سواد الکترونیکی در سطح ملی و دانشگاهی، در کنار رهبری و مدیریت کارآمد منابع دیجیتال، نقش تعیین‌کننده‌ای در تحولات آینده نظام آموزش عالی ایفا می‌کند.

در همین راستا، واحد اطلاعات اکونومیست^۳ (۲۰۰۸) طی پژوهشی با مشارکت نمایندگان ارشد آموزش عالی و مدیران شرکت‌های بزرگ، به بررسی نقش و تأثیر بالقوه فناوری بر این حوزه پرداخت. یافته‌های این گزارش نشان می‌دهد که فناوری و منابع تکنولوژیک به‌مثابه یک فرایند متوالی، تأثیری چشمگیر بر روش‌های آموزشی داشته و به‌عنوان عاملی کلیدی در جذب دانشجویان و ارتقای شهرت دانشگاه‌ها عمل می‌کنند. این گزارش در پیش‌بینی خود از چشم‌انداز ده سال آینده بر افزایش به‌کارگیری رویکردهای آموزشی چندگانه، ابزارهای همکاری آنلاین، تحول پویا برای حمایت از یادگیری به‌صورت جداگانه و سیستم‌های یادگیری مدیریت تأکید کرده است. همچنین، کاربرد گسترده‌تر فناوری‌های وب (شبکه‌های اجتماعی تولیدشده توسط کاربران، ویدئوکنفرانس، واقعیت افزوده، ویکی‌ها، وبلاگ‌ها، پیام‌رسان‌های فوری)، نفوذ روزافزون نرم‌افزارهای شبیه‌سازی و استفاده گسترده‌تر از برنامه‌های کاربردی و دوره‌های باز برخط فراگیر به‌عنوان پایگاه ثابت و ضریب حساس در گسترش دسترسی و برقراری تعاملات در سراسر مرزهای ملی و دانشگاه‌ها معرفی شده‌اند (واحد اطلاعات اکونومیست^۴، ۲۰۰۸، ص ۸-۴؛ کابلر و سایرس^۵، ۲۰۱۰، ص ۲۱).

یکی از دقیق‌ترین پژوهش‌ها در حوزه تأثیر فناوری اطلاعات بر آینده دانشگاه‌ها، توسط شورای تحقیقات ملی

1. Dator

2. Cooke

3. EIU

4. Economist Intelligence Unit

5. Kubler & Sayers

آمریکا^۱ در سال ۲۰۰۲ انجام گرفت. در گزارش این پانل تأکید شد که تحولات فناوری اطلاعات و ارتباطات نه تنها فعالیت‌های علمی و فکری، بلکه سیاست‌گذاری و مدیریت دانشگاه‌ها را نیز دگرگون می‌سازد. به باور آنان، تعلل یا شتاب‌زدگی بیش از حد در پذیرش فناوری از سوی دانشگاه‌ها، می‌تواند موجب از دست رفتن بینش نسبت به ارزش‌های بنیادین در بهره‌گیری از آن شود. بر همین اساس، کنشگران دانشگاهی نیازمند برخورداری از تخصص کافی برای پیگیری روندها و ارزیابی مراحل مختلف تغییرات بالقوه فناوری هستند (شورای تحقیقات ملی، ۲۰۰۲، ص ۱۴-۱۵؛ کابلر و سائرس، ۲۰۱۰، ص ۲۱).

روند تغییر جمعیت

تغییرات دموگرافیک جمعیت دانشجویی به‌عنوان یکی از عوامل کلیدی در شکل‌گیری سناریوهای آینده آموزش عالی و تحقیقات تأثیر چشمگیری داشته است. هرچند پیش‌بینی تغییرات جمعیتی نسبت به سایر پیشران‌های تغییر آسان‌تر و آشکارتر به نظر می‌رسد، اما همچنان ابهام‌هایی در خصوص چگونگی اثرات احتمالی این تغییرات در جمعیت بر برنامه‌های آموزش عالی وجود دارد. در سطح جهانی افزایش تقاضا و مشارکت در آموزش عالی کشورهای توسعه‌یافته به‌طور مسلسل و متوالی ادامه دارد. طی دو دهه اخیر، تمام کشورهای اروپایی و غربی بیشترین تلاش خود را صرف بین‌المللی‌کردن نظام آموزش عالی خود از راه جذب دانشجوی خارجی، اعزام دانشجو به خارج، گسترش پروژه‌های تحقیقاتی مشارکتی و فعالیت‌های مشترک فراملیتی و چند فرهنگی کردن محیط و فضای دانشگاهی کرده‌اند (کابلر و سائرس، ۲۰۱۰، ص ۲۶). در این روند روبه‌رشد تغییرات بالقوه قابل توجهی در ویژگی‌های دانشجویان و منطقه جغرافیایی آنها دیده می‌شود. در کشورهای غربی تقاضا برای آموزش‌های غیر سنتی و توجه به یادگیری مادام‌العمر موجب تأثیر در بافت یادگیری و لایه‌بندی بخش‌هایی از نوع یادگیری مورد نیاز در برنامه‌های آموزشی این کشورها شده است.

افزایش تنوع قومی، نژادی، اجتماعی و اقتصادی دانشجویان نیز یکی دیگر از تحولات مهم جمعیت‌شناختی به شمار می‌رود. به‌عنوان نمونه، مرکز مطالعات سیاست‌گذاری آموزش عالی، «خاکستری شدن» (افزایش سهم جمعیت بالای ۶۵ سال) را یکی از سناریوهای پیش روی دانشگاه‌ها و موضوع بحث سیاست‌گذاران معرفی کرده است (ویسنت-لانکرین^۲، ۲۰۰۴، ص ۲۴۵-۲۶۳). طبق گزارش اعلام شده از طرف یونسکو تفاوت در نرخ مشارکت بین زنان و مردان در دسترسی به آموزش عالی در کشورهای جهان وجود دارد (ریتزن^۳، ۲۰۰۶، ص ۵). طبق گزارش یونسکو (۲۰۰۶) نیمی از کشورهای جهان فاقد داده‌های تفکیک‌شده جنسیتی هستند، بنابراین، نتیجه‌گیری جهانی در رابطه با تساوی حقوق در نرخ مشارکت و یا فارغ‌التحصیلی دشوار است. هر چند بسیاری از کشورها معتقد بر حاکم بودن الگوی ثابت مبنی بر برتری مردان نسبت به زنان در زمینه‌های مختلف علمی

1. NRC
2. Vincent-Lancrin
3. Ritzén

هستند (طرح آموزش جهانی^۱، ۲۰۰۶، ص ۳۵-۳۳).

بررسی روند تعداد دانشجویان در ایران نشان می‌دهد که جمعیت دانشجویی طی ۱۰ سال اخیر روند افزایشی داشته است؛ به طوری که تعداد دانشجویان از حدود ۲ میلیون نفر در سال تحصیلی ۸۳-۱۳۸۲ به ۴'۸۱۱'۵۸۱ نفر در سال تحصیلی ۹۴-۱۳۹۳ رسیده و رشدی معادل ۲/۵ میلیون نفر را نشان می‌دهد (امراللهی بیوکی، ۱۳۹۳، ص ۸). اما این رشد با نکات چندی همراه است که به نوبه خود بر بخش آموزش عالی کشور تأثیر قابل توجهی می‌گذارد؛ برآوردهای حاصل از روش «کوهرت» نشان می‌دهد که تعداد متقاضیان مقطع کارشناسی در سال تحصیلی ۱۴۰۴ حدود ۶۷۸,۰۰۰ نفر خواهد بود که نسبت به سال ۹۵-۱۳۹۴ (۸۶۰,۱۰۹ نفر) کاهش ۱۸ درصدی را نشان می‌دهد. در مقطع کارشناسی ارشد نیز در همین بازه زمانی، تغییر از حدود ۶۹,۷۰۰ نفر به ۸۳۱,۱۳۵ نفر پیش‌بینی شده است (قویدل و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۵۵-۵۷). در ادامه خلاصه یافته‌های پژوهش‌های مرتبط در جدول (۲) ارائه شده است:

جدول (۲) خلاصه مطالعات داخلی و خارجی همسو با موضوع پژوهش

نویسندگان	موضوع	یافته‌ها
امینی (۱۴۰۳)	ارائه مدل دانشگاه آینده با رویکرد دانش افزایی	عوامل اثرگذار بر آینده دانشگاه «برنامه‌ریزی مشارکتی»، «رهبری آینده‌نگر»، «مسئله‌محوری» و «توسعه دانشگاهی»، «شرایط ساختاری»، «شرایط فرهنگی» و «فرایندهای دانشگاهی»، «ویژگی‌های خبرگان دانشگاهی» شناسایی شد.
مرادمند و همکاران (۱۳۹۸)	شناسایی عوامل تأثیرگذار بر آینده سیاست‌های پژوهشی دانشگاه‌ها	نتایج نشان داد که همکاری بین‌المللی، همکاری دانشگاه و صنعت، رویکرد دولت‌ها به پژوهش، مدیریت دانش، باور به سودمندی پژوهش، فرهنگ‌سازی، رفاه اقتصادی، رویکردهای نهادهای غیردولتی، وضعیت شبکه‌های پژوهشی، نقش فناوری‌ها، نیازهای پژوهشی صنایع به دانشگاه‌ها، آیین‌نامه ارتقا و جذب استادان، اقدامات اسناد بالادستی، تصویر ذهنی دانشگاه از استقبال صنعت و همچنین قوانین پژوهشی دانشگاه‌ها از عوامل اثرگذار هستند.
فراستخواه (۱۳۹۴)	آینده ارزشیابی کیفیت آموزش عالی در ایران	دو پیش‌شران و عدم قطعیت کلیدی را برای ارزشیابی کیفیت آموزش عالی ارائه داد که عبارت‌اند از: میزان توسعه و دخالت نهادهای حرفه‌ای و تخصصی در حوزه اعتبارسنجی و میزان توسعه تعاملات و مشارکت‌های ملی و بین‌المللی که هر یک از این دو پیش‌شران به تمایز و شناسایی چهار سناریو منجر شد. دولت؛ متصدی ارزشیابی؛ دولت؛ سخنگوی مشتریان و ذی‌نفعان؛ دولت؛ حامی ملی دانشگاه و دولت؛ ظرفیت‌سازی شبکه ملی و بین‌المللی کیفیت.
امین بیدختی و همکاران (۱۳۹۴)	عنوان آینده‌پژوهی تغییرات رویکردی آموزش عالی در توسعه سرمایه انسانی کشور	سناریوی ارائه‌شده محتمل، تأکید بر نقش سرنوشت‌ساز سرمایه انسانی آینده و ضرورت توسعه ابعاد تفکر نسل‌های آتی در رقابت‌های جهانی و منطقه‌ای به عنوان اصل کلیدی پیشنهاد شد.

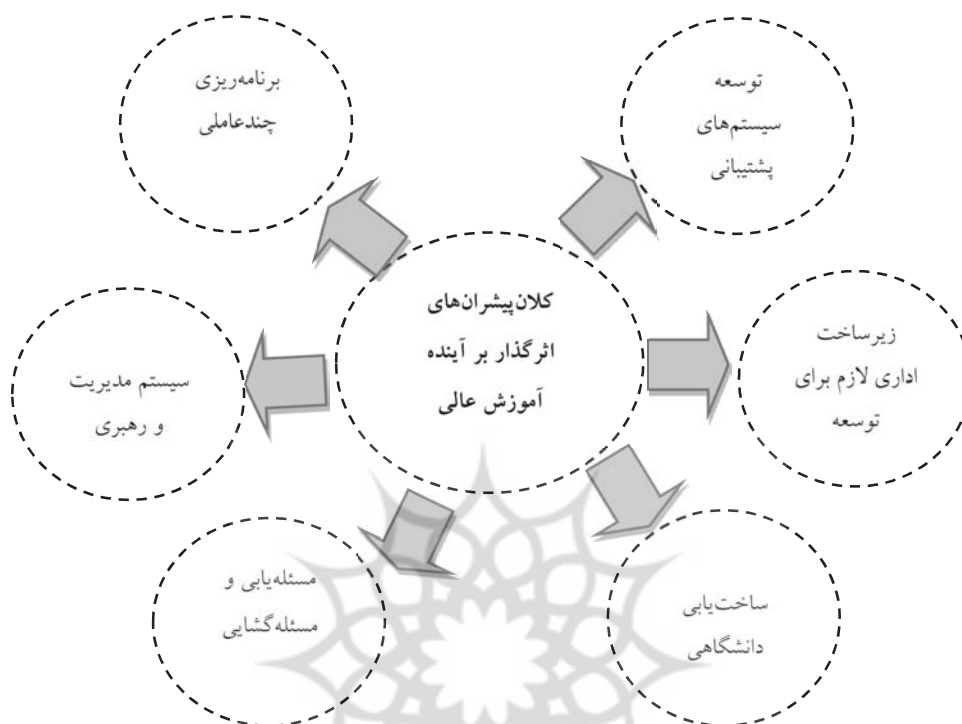
نویسندگان	موضوع	یافته‌ها
منتظر و فلاحتی (۱۳۹۴)	سناریونگاری آینده آموزش عالی ایران و کارکرد فناوری اطلاعات در آن	مهم‌ترین عدم قطعیت‌های آینده آموزش عالی ایران را در ملی شدن آموزش عالی در مقابل بین‌المللی شدن آموزش عالی و تقاضامحور بودن در مقابل عرضه‌محور شدن آموزش عنوان کردند و چهار سناریو برای آینده آموزش عالی ایران ترسیم کردند که فناوری نوین اطلاعاتی به‌شدت بر هر یک از آنها اثرگذارند.
نالدا و همکاران ^۱ (۲۰۲۲)	تأثیر استراتژیک رهبری آینده‌مدار مدیریت نظام‌های آموزشی در تحول دیجیتال آن	گزارش کردند که با توجه ویژه به مدیریت دانشگاه‌ها و رهبران آینده‌مدار از دیدگاه استراتژیک آموزشی، عوامل اصلی تحول دیجیتال موفق در نظام‌های آموزشی از طریق استفاده از منابع دیجیتال آموزشی (EDR) است، بنابراین سیاست‌های آموزشی تحول دیجیتال باید با در نظر گرفتن عواملی مانند سن آنها یا تجربه تدریس و رهبری، آینده‌نگری مدیران مورد تأکید قرار گیرد.
روسکا و پانسکو ^۲ (۲۰۱۷)	شکل‌دهنده‌های آینده آموزش عالی: چالش‌ها و عوامل پیش‌برنده	عبارت‌اند از: عدم تطابق و توازن لازم بین محتوای آموزش‌های دانشگاهی با نیازها و تقاضاهای دیرپای بازارهای جهانی و نیروی انسانی، فقدان سیاست‌های تمرکززدایی و بی‌توجهی به ضرورت تنظیم اشکال جدید برنامه‌های آموزشی جایگزین در برابر برنامه‌های آموزشی سنتی، کاهش عددی نفوس در نتیجه کاهش نرخ تولد و پیر شدن جمعیت همراه با مهاجرت و جابه‌جایی از محیط روستایی به شهری که به حفظ سیستمی با شرایط ناکارآمد غیر کاربردی منجر می‌شود.
براون ^۳ (۲۰۱۵)	تهدیدها و فرصت‌های نظام آموزش عالی	از جمله کلان‌نیروهای پیشران اثرگذار بر آموزش عالی، شامل: رشد اقتصادی، سطوحی از سرمایه‌گذاری دولتی، ضوابط دولتی، هم‌بخشی فردی به هزینه‌های تحصیلی، سهم کارفرما در هزینه‌های تحصیلی، یادگیری تکنولوژی‌محور، واکنش طرف عرضه، و افزایش رقابت.
عرفان و مالین ^۴ (۲۰۱۲)	آینده آموزش عالی تا سال ۲۰۲۵ در جامعه توسعه جنوب آفریقا	پیشران‌های کلیدی و زمینه‌ای شکل‌دهنده به بافت نظام آموزش عالی برای ارائه سناریوها را در طیف وسیعی از جمله مجریان نظام آموزش عالی، شوک تکنولوژی، محیط سیاسی، پاسخگویی سیاسی و دامنه سرعت رشد اقتصادی عنوان کردند.

1. Nalda

2. Roșca & Păunescu

3. Brown

4. Irfan & Malin

نمودار (۲) کلان‌پیشران‌های اثرگذار بر آینده آموزش عالی

گزاره‌های پژوهش

۱. کلان‌پیشران‌های اثرگذار بر آینده آموزش عالی با تأکید بر عوامل درون‌زا کدام‌اند؟
۲. آیا کلان‌پیشران‌های اثرگذار بر آینده آموزش عالی با تأکید بر عوامل درون‌زا دارای اعتبار هستند؟

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر توصیفی و از نوع پیمایشی است. جامعه آماری شامل ۴۴۵ نفر از اعضای هیئت علمی دانشگاه بوعلی سینا همدان در سال ۱۴۰۰ بود. با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای، ۱۶۷ نفر از اعضای هیئت علمی برای مطالعه انتخاب شدند. حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران تعیین شد. برای رعایت ملاحظات اخلاقی، آزمودنی‌ها دارای کد اختصاصی بودند و محرمانه ماندن اطلاعات و اصل رازداری رعایت شد.

ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه محقق‌ساخته بود که بر پایه مبانی نظری و مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با رویکرد تحلیل محتوای استقرایی طراحی و تدوین شد. پس از طراحی گویه‌های پرسشنامه، مؤلفه‌های آن برای

متخصصان مدیریت آموزش عالی ارسال شد تا درجه اهمیت هر گویه مشخص شود. در مرحله اول، داده‌های گردآوری‌شده برای رتبه‌بندی مؤلفه‌ها تحلیل شد و در مرحله دوم، پرسشنامه نهایی حاوی رتبه‌بندی حاصل از مرحله اول، برای متخصصان ارسال شد تا توافق نظر خود را با رتبه‌بندی به دست آمده اعلام کنند.

جدول (۳) مشخصات مشارکت‌کنندگان پژوهش

ردیف	محل خدمت	سمت اجرایی	رشته تحصیلی	جنسیت		رتبه علمی
				مرد	زن	
۱	دانشگاه ارومیه	تجربه ریاست	مدیریت آموزشی	*		استاد
۲	دانشگاه ارومیه	عضو هیئت علمی	مدیریت آموزشی	*		دانشیار
۳	دانشگاه اصفهان	عضو هیئت علمی	اقتصاد	*		استاد
۵	دانشگاه آزاد علوم و تحقیقات تهران	عضو هیئت علمی	مدیریت آموزشی	*		دانشیار
۶	دانشگاه همدان	عضو هیئت علمی، تجربه معاون پژوهشی دانشکده	علوم اجتماعی	*		دانشیار
۷	دانشگاه همدان	عضو هیئت علمی، تجربه ریاست دانشکده	علوم اجتماعی	*		دانشیار
۸	دانشگاه همدان	عضو هیئت علمی	اقتصاد	*		استاد
۹	دانشگاه همدان	عضو هیئت علمی	اقتصاد	*		دانشیار
۱۰	دانشگاه همدان	عضو هیئت علمی، معاونت مرکز بررسی‌های استراتژیک	علوم سیاسی	*		دانشیار
۱۱	دانشگاه همدان	عضو هیئت علمی، هیئت مدیره انجمن فناوری آموزشی ایران	تکنولوژی آموزشی	*		استادیار
۱۲	دانشگاه پیام نور تهران	عضو هیئت علمی، تجربه ریاست دانشگاه	مدیریت دولتی	*		استادیار

پرسشنامه اولیه شامل ۳۵ گویه بود که پس از بررسی دقیق با نظر متخصصان به ۳۳ گویه کاهش یافت. در نتیجه، روایی محتوایی و صوری آن توسط متخصصان تأیید شد. برای سنجش پایایی پرسشنامه نیز ضریب آلفای کرونباخ برابر با $\alpha = 0.78$ به دست آمد. پرسشنامه در بخش نخست شامل اطلاعات جمعیت‌شناختی نمونه آماری و در بخش دوم شامل ۳۳ گویه است که بر اساس طیف هفت‌درجه‌ای لیکرت (از «خیلی خیلی کم = ۱»

تا «خیلی خیلی زیاد = ۷») طراحی شده است. این پرسشنامه دارای هفت بُعد است: برنامه‌ریزی چندعاملی، سیستم مدیریت و رهبری، مسئله‌یابی و مسئله‌گشایی، ساخت‌یابی دانشگاهی، ساختار فیزیکی، زیرساخت‌های اداری مورد نیاز برای توسعه دانشگاهی و توسعه سیستم‌های پشتیبانی فناوری اطلاعات و ارتباطات. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS نسخه ۲۲ در دو سطح توصیفی و استنباطی انجام گرفت. در سطح توصیفی از شاخص‌هایی همچون میانگین، انحراف استاندارد، کجی و کشیدگی و در سطح استنباطی از تحلیل عاملی اکتشافی بهره گرفته شد.

یافته‌ها

پرسش اول: کلان‌پیشران‌های اثرگذار بر آینده آموزش عالی با تأکید بر عوامل درون‌زا کدام‌اند؟

جدول (۴) مقوله‌ها و گویه‌ها

ردیف	مقوله اصلی	مقوله فرعی	مفاهیم
۱	کلان‌پیشران‌های اثرگذار بر آینده آموزش عالی	برنامه‌ریزی چند عاملی	توسعه دموکراسی و ترویج الگوهای مشارکت‌جویانه
۲			بهره‌گیری از ظرفیت‌های بومی
۳			سیستم ارزشیابی مدون از فرایند برنامه‌های آموزش عالی
۴		سیستم مدیریت و رهبری	مدیریت تغییر و ترغیب نوآوری
۵			تحول چشم‌انداز دانشگاه همسو با نیازهای متحول جامعه
۶			گرایش به خلق امور نوپدید، تغییر خود و محیط در جهت مطلوب
۷			بازتعریف در ساختار اداری گروه‌ها و دانشکده‌ها با تأکید بر تعامل و کنشگری
۸		مسئله‌یابی و مسئله‌گشایی	آموزش پژوهش‌محور و مبتنی بر حل مسئله
۹			همکاری علمی و پژوهشی دانشگاه‌ها با سایر مراکز تحقیقاتی
۱۰			مأموریت‌گرایی و تخصصی عمل کردن استادان در حوزه‌های پژوهشی و آموزشی
۱۱			توجه به تقاضاهای ذی‌نفعان
۱۲		ساخت‌یابی دانشگاهی	نگاه متوازن به رشد کیفی در کنار رشد کمی
۱۳			وجود برنامه‌های راهبردی برای توسعه حرفه‌ای دانشگاهی
۱۴			بهسازی حرفه‌ای و توانمندسازی کنشگران دانشگاهی
۱۵			سازمان‌یابی و جذب نخبگان در سیستم دانشگاهی با هدف چرخش مغزها
۱۶			لزوم تعادل و توازن در شاخص‌های کارایی درونی
۱۷			توسعه جو سازمانی حامی تغییر

ردیف	مقوله اصلی	مقوله فرعی	مفاهیم
۱۸		ساختار فیزیکی	شاخص سرزمینی مکان استقرار دانشگاه
۱۹			فضا و جغرافیای منطقه و محل
۲۰		زیرساخت‌های اداری لازم برای توسعه دانشگاهی	امکان‌سنجی توسعه فعالیت‌های آموزشی - پژوهشی و خدماتی
۲۱			تدوین برنامه استراتژیک در جهت توسعه رویکرد میان‌رشته‌ای
۲۲			بازنگری در رشته‌های دانشگاهی
۲۳		توسعه سیستم‌های فناوری پشتیبانی اطلاعات و ارتباطات	گذر از دانشگاه‌های نسل اول به نسل سوم و چهارم
۲۴			ضرورت توجه به پایگاه‌های اطلاعاتی و تسهیل دسترسی به آن
۲۵			جریان تعاملی و انعطاف‌پذیری اطلاعات
۲۶			پردازش ابری و دوره‌های باز برخط فراگیر
۲۷			مجازی شدن آموزش عالی
۲۸			ناپدید شدن پردیس فیزیکی دانشگاه
۲۹			استفاده از قابلیت فناوری اطلاعات
۳۰			ایجاد زیرساخت‌های اطلاعاتی
۳۱			ورود بازیگران جدید در عرصه آموزش عالی
۳۲			عاملیت و عینیت‌بخشی به تکنولوژی
۳۳			تغییر مدل‌های یادگیری و آموزشی سنتی به مدل‌های یادگیری نوین

پرسش دوم: آیا کلان‌پیشران‌های اثرگذار بر آینده آموزش عالی با تأکید بر عوامل درون‌زا دارای اعتبار هستند؟

پیش از انجام تحلیل استنباطی، لازم بود مفروضه‌های تحلیل عاملی اکتشافی از جمله نرمال بودن توزیع داده‌ها، کفایت نمونه‌برداری و تناسب داده‌ها برای اجرای تحلیل عاملی مورد بررسی قرار گیرد. کلانین^۱ (۲۰۱۱) پیشنهاد می‌کند که در تحلیل عاملی، قدر مطلق شاخص‌های چولگی و کشیدگی متغیرها نباید از $\pm 1/96$ بیشتر باشد. بر اساس نتایج جدول (۴)، قدر مطلق چولگی و کشیدگی تمامی متغیرها کمتر از مقدار مطرح شده است. همچنین، در جدول (۵) شاخص‌های توصیفی متغیرها شامل میانگین، انحراف استاندارد، چولگی و کشیدگی ارائه شده‌اند.

1. Kline

جدول (۵) شاخص های توصیفی متغیرهای پژوهش

متغیر	میانگین	انحراف استاندارد	چولگی	کشیدگی
برنامه ریزی چند عاملی	۵/۹۰	۰/۷۳	-۰/۳۳	-۰/۱۸
سیستم مدیریت و رهبری	۵/۸۱	۱/۰۱	-۱/۱۰	۱/۰۶
مسئله یابی و مسئله گشایی	۵/۱۴	۱/۰۷	-۰/۶۹	۰/۴۳
ساخت یابی دانشگاهی	۵/۱۹	۰/۷۷	-۰/۲۸	۰/۲۲
ساختار فیزیکی	۵/۸۲	۰/۹۶	-۱/۱۶	۰/۷۶
زیرساخت اداری لازم برای توسعه دانشگاهی	۵/۸۸	۰/۹۹	-۱/۶۱	۰/۲۱
توسعه سیستم های پشتیبانی فناوری اطلاعات و ارتباطات	۵/۴۸	۰/۹۸	-۰/۹۴	۱/۵۰

در ادامه، تحلیل عاملی اکتشافی بر نمونه تحقیق با استفاده از آزمون بارتلت و شاخص کفایت نمونه برداری (KMO) بررسی شد. شاخص کفایت نمونه گیری برابر ۰/۷۷ بود. بنابراین حجم نمونه برای انجام تحلیل عاملی کافی است. همچنین مقدار آزمون بارتلت ۳۰۹۴/۸۹ در سطح ۰/۰۱ معنی دار است که نشان می دهد ماتریس همبستگی در جامعه برابر صفر نیست. بنابراین شرایط تحلیل عاملی حاصل شده است. بار عاملی همه گویه های پرسشنامه بالاتر از مقدار ۰/۳۰ و قابل قبول بودند. ارزش های ویژه عامل ها با روش تحلیل مؤلفه های اصلی و قدرت تبیین واریانس و درصد تجمعی واریانس آزمون مشخص شد، همان گونه که در جدول (۶) مشخص است تعداد ۷ عامل با ارزش ویژه بیشتر از یک، ۶۴/۵۱ درصد از واریانس کل پرسشنامه پژوهش را تبیین می کنند که قدرت تبیین نسبتاً مناسبی است.

جدول (۶) مجموع مجذورات بارهای عاملی استخراج شده

عامل	ارزش ویژه	درصد تبیین واریانس	درصد تجمعی واریانس
عامل اول	۶/۶۹	۲۰/۲۹	۲۰/۲۹
عامل دوم	۳/۲۸	۹/۹۴	۳۰/۲۴
عامل سوم	۳/۰۵	۹/۲۷	۳۹/۵۱
عامل چهارم	۲/۴۶	۷/۴۶	۴۶/۹۸
عامل پنجم	۲/۲۴	۶/۷۹	۵۳/۷۸
عامل ششم	۱/۹۶	۵/۹۶	۵۹/۷۴
عامل هفتم	۱/۵۷	۴/۷۶	۶۴/۵۱

جدول (۷)، ماتریس دوران‌یافته گویه‌های کلان‌پیشران‌های اثرگذار بر آینده آموزش عالی پس از چرخش واریماکس را نشان می‌دهد. ضرایب آلفای کرونباخ برای ابعاد مختلف به ترتیب عبارت‌اند از: برنامه‌ریزی چندعاملی (۰/۷۱)، سیستم مدیریت و رهبری (۰/۷۵)، مسئله‌یابی و مسئله‌گشایی (۰/۸۵)، ساخت‌یابی دانشگاهی (۰/۸۰)، ساختار فیزیکی (۰/۷۴)، زیرساخت اداری لازم برای توسعه دانشگاهی (۰/۸۲) و توسعه سیستم‌های پشتیبانی فناوری اطلاعات و ارتباطات (۰/۹۲). بنابراین، همسانی درونی ابعاد یادشده قابل قبول ارزیابی می‌شوند.

جدول (۷) ماتریس دوران‌یافته کلان‌پیشران‌های اثرگذار بر آینده آموزش عالی

گویه‌ها	برنامه‌ریزی چندعاملی	سیستم مدیریت و رهبری	مسئله‌یابی و مسئله‌گشایی	ساخت‌یابی دانشگاهی	ساختار فیزیکی	زیرساخت اداری	توسعه سیستم‌های فناوری پشتیبانی
۱	۰/۷۵						
۲	۰/۷۴						
۳	۰/۶۷						
۴		۰/۸۱					
۵		۰/۷۹					
۶		۰/۶۷					
۷		۰/۶۰					
۸			۰/۸۵				
۹			۰/۸۱				
۱۰			۰/۷۴				
۱۱			۰/۸۶				
۱۲			۰/۷۹				
۱۳			۰/۷۵				
۱۴			۰/۶۰				
۱۵			۰/۵۵				
۱۶			۰/۶۹				
۱۷			۰/۷۰				
۱۸					۰/۸۵		

گویه‌ها	برنامه‌ریزی چندعاملی	سیستم مدیریت و رهبری	مسئله‌یابی و مسئله‌گشایی	ساخت‌یابی دانشگاهی	ساختار فیزیکی	زیرساخت اداری	توسعه سیستم‌های فناوری پشتیبانی
۱۹					۰/۸۳		
۲۰						۰/۸۱	
۲۱						۰/۷۵	
۲۲						۰/۸۸	
۲۳							۰/۸۱
۲۴							۰/۶۴
۲۵							۰/۶۹
۲۶							۰/۷۶
۲۷							۰/۷۴
۲۸							۰/۸۴
۲۹							۰/۸۰
۳۰							۰/۷۸
۳۱							۰/۸۵
۳۲							۰/۸۶
۳۳							۰/۷۰

بحث

تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش نشان داد که پیشران‌های اثرگذار بر آینده آموزش عالی با تأکید بر عوامل درون‌زا شامل برنامه‌ریزی چندعاملی، سیستم مدیریت و رهبری، مسئله‌یابی و مسئله‌گشایی، ساخت‌یابی دانشگاهی، ساختار فیزیکی، زیرساخت‌های اداری مورد نیاز برای توسعه دانشگاهی و توسعه سیستم‌های پشتیبانی فناوری اطلاعات و ارتباطات است. در مطالعه آمینی (۱۴۰۳)، عوامل شکل‌دهنده آینده دانشگاه با رویکرد دانش‌افزایی شامل برنامه‌ریزی مشارکتی، رهبری آینده‌نگر، مسئله‌محوری و توسعه دانشگاهی شناسایی شد. همچنین، معصومی‌فرد (۱۳۹۲) الگوهای مشارکت‌جویانه ذی‌نفعان را به‌عنوان یکی از راهکارهای کلیدی پاسخ‌گویی دانشگاه‌ها مطرح کرده و بیان داشت که تصمیم‌گیری مبتنی بر تصمیم‌سازی مهم‌ترین رویکرد در آموزش عالی است. بر این اساس، رؤسای دانشگاه‌ها ملزم به استقرار نظام تصمیم‌سازی بر پایه خرد جمعی در اداره دانشگاه‌ها هستند تا از توانایی‌های فکری و معرفتی برای ایجاد انگیزه بهره‌مند شوند. در همین چارچوب، رجوع به نظرات اعضای هیئت علمی امری ضروری است.

یکی دیگر از عوامل مورد توافق پاسخگویان در سطح درون‌زا، توسعه موزون آموزش عالی از نظر کمی و کیفی بود. به باور گیبونز (۲۰۰۲)، توسعه آموزش عالی را می‌توان به شیوه‌های مختلف مفهوم‌سازی کرد؛ به گونه‌ای که می‌توان آن را همگرا با شیوه‌های نوین تولید دانش و توده‌ای شدن آموزش عالی در بُعد کمی دانست. بر این اساس، در کشورهای صنعتی، توده‌ای شدن آموزش عالی بیانگر نوعی توسعه موزون به شمار می‌آید؛ زیرا نه تنها موجب افزایش یادگیری و فعالیت‌های تولید دانش می‌شود، بلکه آن را به صورت موزون میان نهادهای مختلف اجتماعی - اقتصادی در بخش‌های خصوصی و عمومی و در گستره مرزهای جغرافیایی گوناگون توزیع می‌کند. از این رو، مهم‌ترین ویژگی توسعه آموزش عالی در کشورهای صنعتی، توزیع اجتماعی دانش باکیفیت در میان طیف گسترده‌ای از افراد و نهادها است.

بر اساس دیدگاه اسلام و همکاران^۱ (۲۰۲۰)، طیف گسترده‌ای از عوامل فردی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی بر توسعه آینده نظام‌های آموزشی تأثیر می‌گذارند. در این میان، تغییرات در ساختار فیزیکی و اداری نظام آموزش عالی، بستر مناسبی برای ارائه ایده‌های آینده‌نگرانه مدیران و حمایت از نوآوری‌های آنان فراهم می‌آورد. همچنین، ایجاد ارتباط مؤثر با محیط و شناسایی فرصت‌های جدید برای بهره‌گیری حداکثری از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های موجود، از جمله عوامل اثرگذار بر دانشگاه آینده با رویکرد دانش‌افزایی محسوب می‌شوند. این عوامل تأکید ویژه‌ای بر فرایندهای سازمانی، به ویژه توسعه شبکه‌های اجتماعی دارند و با حمایت مالی از ایده‌های خلاق و آینده‌نگرانه اعضای دانشگاهی و فراهم‌سازی بستر تعامل و همکاری میان دانشگاه‌ها نقش مؤثری ایفا می‌کنند. یکی دیگر از عوامل مؤثر در آینده آموزش عالی از منظر توسعه دانشگاهی، تأکید بر «ساخت‌یابی دانشگاه» است؛ به بیان دیگر، استقلال آکادمیک و تفویض اختیار به دانشگاه‌های توانمند ویژه‌ای دارد. روسکا و پانسکو (۲۰۱۷) تصریح کرده‌اند که تصدی‌گری و تولی‌گری سیستم‌های سیاسی ناکارآمد در معیارگذاری‌های آموزش عالی، نبود سیاست تمرکززدایی و فقدان ضرورت جایگزینی برنامه‌های آموزشی جدید به جای برنامه‌های سنتی، از مهم‌ترین چالش‌های نظام آموزش عالی است.

هرچند از ابتدای دولت یازدهم، وعده‌هایی در زمینه کاهش تصدی‌گری دولت در آموزش عالی، احیای استقلال دانشگاهی و کاهش تمرکزگرایی مطرح شده است، اما همچنان تحقق آزادی علمی و استقلال دانشگاه‌ها و دانشگاهیان به عنوان یک اصل برای توسعه علمی و ارتقای هنجارهای علم‌ورزی و ابعاد حرفه‌ای مدیریت دانشگاهی ضروری است. نقش دولت‌ها در همه جای دنیا محدود به حمایت و تسهیلگری از دانشگاه‌ها بدون مداخله در مدیریت و برنامه‌های آنهاست. اجماع کلی بر این است که دانشگاهیان ذی‌صلاح‌ترین قشری هستند که می‌توانند کیفیت علمی را ارتقا بخشیده و دانشگاه‌ها را به تراز جهانی امروز نزدیک کنند؛ به شرط آنکه اختیار تصمیم‌گیری به خود آنان واگذار شود و بتوانند در فضایی رقابتی از پویایی‌ها و ظرفیت‌های درون‌زا بهره‌مند

1. Islam et al.

شوند. در همین راستا، کلارک^۱ (۲۰۱۵) استدلال می‌کند که در شرایط کنونی، دانشگاهیان و اعضای هیئت علمی به‌عنوان متخصصان آموزش و پژوهش، شایسته‌ترین افراد برای تصمیم‌گیری در حوزه برنامه‌ریزی توسعه دانشگاهی و رسیدگی به مسائل پژوهشی به شمار می‌آیند؛ بنابراین، باید در مدیریت دانشگاه و سازوکارهای آن استقلال اساسی داشته باشند.

از دیگر عوامل اثرگذار، توسعه سیستم‌های پشتیبانی فناوری است. ظهور مفروضات جدید در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات، به‌عنوان یکی از لایه‌های زیرین تحولات نهادی دانشگاه در چارچوب رویکرد پسامدرنیته مطرح می‌شود. امروزه سیاست‌گذاری علم و فناوری به بخشی از سبد سیاستی دولت‌ها تبدیل شده و «دیپلماسی علم و فناوری» عرصه جدیدی را در دنیای سیاست به خود اختصاص داده است. کشورها از طریق توسعه علم، فناوری و محصولات دانش‌بنیان نه تنها فرهنگ خود را همگام با پیشرفت‌های علمی و فناوریانه صادر می‌کنند، بلکه با افزایش جذابیت میان ملت‌های مختلف، قدرت نرم خویش را نیز افزایش می‌دهند.

جهان امروز در حال گذار از جامعه صنعت‌محور به جامعه اطلاعات‌محور، یا به بیان دیگر، از جهان فیزیکی به جهان مجازی است. اینک اهمیت فناوری اطلاعات و ارتباطات به‌روشنی مشخص است؛ به‌ویژه در زمینه دسترسی به پهنای باند به‌منظور افزایش سرعت و دقت. بی‌توجهی به این مسئله، انزوای کشورها و در نهایت حذف آنها از جامعه جهانی به دنبال دارد. پیشرفت سریع فناوری و فراگیری دانش در نظام‌های علمی، زمینه‌ساز ورود به عصر اطلاعات و شکل‌گیری جوامع دانش‌بنیان است و فضای جدیدی در سطح جهانی ایجاد کرده است که پیچیدگی‌های خاص خود را به همراه دارد. در چنین شرایطی، دانش و فناوری به‌عنوان زیربنای توسعه، هدایت جامعه و شکل‌دهنده ارزش‌های بنیادین جوامع نوین عمل می‌کنند. به اعتقاد کاپلان^۲ (۲۰۱۲)، در عصر حاکمیت تجاری و عدم قطعیت، واکنش کنشگران در سطح دانشگاه باید به‌کارگیری سازوکارهای مقابله بالقوه از طریق ترکیب با تقاضاهای بازار و زدودن شکاف دیجیتالی به‌عنوان یک وسیله تطبیق با تغییرات محیط در حال شدن همراه با حفظ نقش اجتماعی خود باشد. همچنین، از نظر فین و همکاران (۲۰۰۷) فناوری به‌عنوان زیرساخت اصلی تغییر در نهادهای اجتماعی و پیشران کلیدی برای آینده همکاری‌های بین‌المللی عمل می‌کند. این فناوری در شکل‌گیری جامعه شبکه‌ای و به‌طور خاص در اقتصاد دانش‌بنیان به‌عنوان عامل تسهیل‌کننده فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی در نظام آکادمیک شناخته می‌شود. علاوه بر این، فناوری یک فرایند مداوم برای ایجاد مزیت رقابتی در مؤسسات آموزش عالی فراهم می‌آورد.

نتیجه‌گیری

این مطالعه با تمرکز بر تحلیل پیشران‌های اثرگذار و با تأکید بر عوامل درون‌زا از منظر پیامدهای آن بر دانشگاه آغاز شد. مباحث مطرح شده در مورد رابطه جهانی‌شدن و آموزش عالی به دو دسته قابل تقسیم‌بندی است: دسته‌ای

1. Clark

2. Kaplan

بر «سرمایه‌داری آکادمیک» تأکید دارند و دسته‌ای دیگر نقش فناوری‌های نوین اطلاعاتی را در شکل‌گیری نوع جدیدی از جامعه اطلاعاتی برجسته می‌کنند. از طرفی، جهانی‌شدن یکی از مهم‌ترین تحولات امروزی علم است؛ مفهومی که گاه به‌عنوان نظریه اجتماعی، گاه ایدئولوژی سیاسی و گاه واقعیتی عینی در نظر گرفته می‌شود. جهانی‌شدن نه آرمان و نه فاجعه بلکه دوره‌ای نوین با ویژگی‌ها و چالش‌های خاص خود است که نیازمند پاسخ بشری است. اندیشه‌گذار از جهانی‌شدن سال‌هاست در محافل نخبگی و آکادمیک، به‌ویژه در غرب، مطرح شده است. ظهور مدرنیته سازمان‌یافته تحت تأثیر نئولیبرالیسم و جهانی‌شدن، تحولی بنیادین در اجتماعات علمی رقم زد و در نتیجه دانشگاه‌ها خارج از محدوده دولت ملی بیش‌ازپیش پیوند اتحادی با صنعت برقرار کرد؛ به‌گونه‌ای که نقش دولت در تأمین منابع مالی دانشگاه‌ها کمرنگ شد و همزمان، تقاضا برای ورود به دانشگاه‌ها افزایش یافت. در نتیجه، نوعی «قرارداد اجتماعی جدید» میان دانشگاه، صنعت و دولت شکل گرفت؛ قراردادی که در آن، مصرف‌کنندگان دانش و نه تولیدکنندگان آن، شکل و شیوه تولید دانش را تعیین می‌کنند و بخش صنعت و بازار با تکیه بر ابزارهای مالی، دانشگاه را در انقیاد خود درمی‌آورند.

در این وضعیت دانشگاه که مشروعیتش بر پایه گفتمان پاسخگویی قرار دارد توجه خود را نسبت به اهداف اخلاقی از دست می‌دهد. به بیان دیگر، افزایش تقاضا از طرف بازار برای آموزش مهارت‌های متناسب با نیازهای دائماً متغیر صنایع، خدمات و تجارت، موجب غلبه «ارزش‌های کاربردی» بر «ارزش‌های سنتی» و در نتیجه تضعیف دموکراسی علم در محافل علمی می‌شود. این آشفتگی جهانی به‌ویژه در نظام‌های آموزش عالی بر مبنای اندیشه‌های ابزار گرایانه استوار است. برای برون رفت از این واگرایی باید نهاد دانشگاه و سمت و سوی آن در خدمت زیست بومی و ملی و در عین حال جهانی باشد؛ به عبارت دیگر سودآوری علم باید با حفظ ماهیت و نقش آن در حل مسائل جامعه استوار گردد، نه آنکه سودآوری و انتفاعی بودن آن معیاری برای ارزش دهی و تولید باشد. در راستای نتایج به دست آمده پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

- رصد مداوم کیفیت و ایجاد زمینه مناسب برای همکاری‌های علمی بین‌المللی
- شناسایی و اقدام برای رفع موانع احتمالی بین‌المللی شدن در کشور؛ همچون نبود تمایل سیاسی واقعی، موانع قانونی، نظام آموزشی متمرکز، ساختارهای بوروکراتیک سنگین و غیر منعطف دانشگاهی
- تجاری‌سازی و افزایش منابع بخش آموزش عالی
- افزایش تحرک دانشجویان و اعضای هیئت علمی
- افزایش ارتباط صنعت و دانشگاه با کاربردی کردن تحقیقات دانشگاهی و حمایت صنایع از این تحقیقات
- اجرای سیاست مأموریت‌گرا نمودن بخش‌های نظام آموزش عالی
- مسئله‌محور کردن پژوهش و هدفمند کردن اعتبارات پژوهشی در جهت توسعه پژوهش‌های تقاضامحور
- سازگاری خلاق برنامه‌های درسی و آموزشی با فناوری‌های نوین و نیازهای بازار کار بدون پیروی از آنها

- تحکیم پیوند میان نظام آموزش عالی با زنجیره تحقیقات کاربردی و توسعه‌ای، فناوری و تولید با تمرکز بر اولویت نیازهای کشور
- ایجاد زمینه استقلال کامل دانشگاه‌ها در تدوین و اجرای مقررات آموزشی
- تداوم و تقویت سیاست تعدیل رشد کمی و افزایش رشد کیفی دانشگاه‌ها
- رصد مستمر و پایش تغییرات فناورانه در سطح جهانی و پایش تغییرات در نظام آموزشی کشور بر مبنای نگاه‌داشت فناوری‌های نوظهور.

تقدیر و تشکر

بدین‌وسیله از معاونت محترم تحقیقات و فناوری دانشگاه بوعلی سینا همدان به خاطر حمایت معنوی / همکاری در اجرای پژوهش حاضر سپاسگزاری می‌شود.

References

- Ackoff, R. (1996). *Interactive planning*, translated by Sohrab Khalili Shorini, Tehran, Center Publishing. [In Persian]
- Amin, A. (2001). Globalisation: geographical imaginations", in *International Encyclopaedia of the Social and Behavioural Sciences* Eds N Smelser, P Baltes (Elsevier Science, Amsterdam) 1247-1257.
- Aminbeidokhti, A. A., Rastegar, A. A., & Namani, A. (2015). A future study on higher education approaches in training human capital: A plausible scenario for 2030. *Quarterly Journal of Research & Planning in Higher Education*, 21(3), 31-55. [In Persian]
- Amini, H. (2024). *presenting the model of the future university with a knowledge-enhancing approach*, doctoral thesis in educational management, Islamic Azad University, Sari branch. [In Persian]
- Brown, M. (2015). Opportunities and threats of the MOOC movement for Higher Education: A European perspective. Presentation at How Europe Seizes the Opportunities Offered by MOOCs, *HOME Pre Conference Workshop, European Distance and e-Learning Network (EDEN) Conference*, Barcelona.
- Clark, B. (2015). Complexity and Differentiation: The Deepening Problem of University Integration', in D. D. Dill and B. Sporn (eds) *Emerging Patterns o Social Demand and University Reform: Through a Glass Darkly*, 159–69. Oxford: Pergamon Press.
- Cooke, S. R. (2008). On-line Innovation in Higher Education, Submission to the Rt Hon John

- Denham MP Secretary of State for Innovation. *Universities & Skills*, 3-26.
- De Wit, H. (2011). *Trends, Issues and Challenges in Internationalisation of Higher Education*, Amsterdam. Centre for Applied Research on Economics and Management, Hogeschool van Amsterdam.
- Delanty, J. (2007). *University in knowledge society: knowledge in challenge*. Ali Bakhtiarzadeh, Research Institute of Cultural and Social Studies: Deputy Ministry of Science, Research and Technology. First Edition.
- Dickens, P. (2011). *Global Shift*, London, Sage.
- Economist Intelligence Unit (EIU). (2008). *The future of higher education: how technology will shape learning*. Downloaded on 14 March 2010 at: [http://www.nmc.org/pdf/Future-of-Higher-Ed-\(NMC\).pdf](http://www.nmc.org/pdf/Future-of-Higher-Ed-(NMC).pdf), 4-8.
- Etzkowitz, H., & Leydesdorff, L.(eds.). (1997). *Universities and the Global Knowledge Economy: A Triple Helix of University-Industry-Government Relations* London: Cassell Academic.
- Evans, P., Pucik, V., & Bjorkman, I. (2011). *The Global Challenge: International Human Resource Management*, 2nd ed. New York: McGraw-Hill
- Fairclough, N. (2006). *Language and Globalization*, New York: Routledge, 1-159.
- Fazeli, N.(2014). *Culture and University*, Tehran: Third publication. [In Persian]
- Ferasatkah, M. (2015). *The future of internationalization of higher education in the world and how Iranian universities creatively face it*, Iran Higher Education Future Research Desk, Higher Education Research and Planning Institute, 1-30. [In Persian]
- Ferasatkah, M. (2008). Examining the current and desirable state of scientific system evaluation in Iran with emphasis on the higher education sector. *Higher Education Research & Planning Quarterly*, 1(2), 43-58. [In Persian]
- Finn, A., Ratcliffe, J., & Lorcan, S. (2007). University futures: The direction, shape and provision of higher education in the university of future. *Dublin Institute of Technology*, 1- 135.
- Friedman, T. (2012). *the Lexus and the Olive Tree*, New York: First Anchor Books, 3-480.
- Gacel, J. A. (2005). The Internationalization of Higher Education: A Paradigm for Global Citizenry. *Journal of Studies in International Education*, 9(2), 121-136.
- Ghavidel, S., Farjadi, Gh. A., Razaghi, H., & Badiei, H. (2012). Forecasting of Higher Education Demand for Undergraduate and Graduate Levels in Iran's 2025 Prospect, *Research & Planning Quarterly in Higher Education*, 63, 43-68. [In Persian]

- Gibbons, M. (2002). *Globalization and the Future of Higher Education, Globalization: what Issues are at Stake for Universities?*, Universite Laval; Quebec Canada.
- Gibbs, P. (2001). *Higher Education as a Market: A problem or solution?* "In *studies in Higher Education*, Ashford, UK, 26(1), 85-94.
- Giddens, A. (1994). *Beyond Left and Right*, Cambridge, Polity Press.
- Global Education Digest (2006). *Comparing education statistics across the world*, Montreal, Quebec: UNESCO, 33-35.
- Grauwe, A. D. (2009). *Without capacity, there is no development*, Published by: International Institute for Educational Planning. Paris, France, 13-155.
- Held, D. (1995). *Democracy and the Global Order From the Modern State to Cosmopolitan Governance*, STANFORD UNIVERSITY press, 1-336.
- International Students in the United Kingdom (2014-2015). Sources: http://www.iie.org/Services/Project-Atlas/United-Kingdom/International-Students-In-UK#.WBoEZ_RIrIV.
- Irfan, M. & Malin, M. (2012). Building Higher Education Scenarios, 2025: A Strategic Agenda for Higher Education Development in SADC. *Sarua Leadership Dialogue Series*, 3(2).
- Islam, N., Afrin, S., Alif, S. K., Hassan, R., Islam, M. M., Kayani, R. E., & Khan, M. M. (2020). Factors Preventing Entrepreneurship: The Case of University Graduates in Bangladesh. *World*, 11(1), 1-9.
- Kaplan, A. M. (2012). If you love something, let it go mobile: Mobile marketing and mobile social media 4x4. *Business Horizons*, 55(2), 129—139.
- Khor, M. (1995). as cited in J. A. Scholte, "The Globalization of World Politics", in J. Baylis and S. Smith (eds.), *The Globalization of World Politics, An Introduction to International Relations* (New York: Oxford University Press, 1999), 1-647.
- Kilminster, R. (1998). *The Sociological Revolution*, published by Routledge 11 New Fetter Lane, London EC4P 4EE simultaneously published in the USA and Canada.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. Second Edition, New York: The Guilford Press.
- Knight, J. (2011). Five myths about internationalization. *International Higher Education*, 62, 14-15.
- Kubler, J., & Sayers, N. (2010). *Higher Education futures: key themes and implications for leadership and management*, London : WC1V 7QT, 1-66.
- Larsson, T. (2001). *The Race to the Top: The Real Story of Globalization* (US: Cato Institute,

- 2001), 9.
- Leydesdorff, L., & Sun, Y. (2009). National and International Dimensions of the Triple Helix in Japan: University-Industry-Government versus International Co-Authorship Relations. *Journal of the American Society for Information Science & Technology* 60(4), 778-788.
- Lieven, M., & Martin, G. (2006). Higher education in a global market: The case of British overseas provision in Israel. *Higher Educ.*, 52, 41-68.
- Masoumi Fard, M. (2013). *Quality assessment and quality excellence in virtual universities*, PhD thesis on distance education planning, Postgraduate Education Center. [In Persian]
- Meyer, M., Bushney, G., & Ukpere, W. L. (2011). The impact of globalization on higher education: Achieving a balance between local and global needs and realities. *African Journal of Business Management*, 5(15), 6569-6578.
- Mitchell, D. E., & Nielsen, S. Y. (2012). *Internationalization and Globalization in Higher Education*, Additional information is available at the end of the chapter <http://dx.doi.org/10.5772/48702>.
- Montazer, Gh. A., & Falahati, N. (2015). Scenario planning of the future of Iran's higher education and the function of information technology in it. *Science & Technology Policy Quarterly*, 7(1), 66-47. [In Persian]
- Moradmand, A., Nakhoda, M., Norouzi, A., & Naqshineh, N. (2019). Identifying factors affecting the future of research policies of universities: a case study of seven comprehensive universities of the country. *Science & Technology Policy Quarterly*, 12(4), 31- 46. [In Persian]
- Morin, E. (2006). *Los siete sabers necesarios a la educación del future, por la Organización de las Naciones Unidas para la Educación, la Ciencia y la Cultura - 7 place de Fontenoy - 75352 París 07 SP – Francia*.
- Munck, R., & McConnell, G. (2009). University strategic planning and the foresight/futures approach: An Irish case study. *Planning Higher Education*, 38(1), 31-40
- Naidoo, R. (2007). *Higher education as a global commodity: the perils and promises for developing countries*. London, the Observatory on Borderless Higher Education. Downloaded on 4 February 2010 at: http://www.obhe.ac.uk/documents/view_details?id=13.
- Nalda, F. R., Emeterio, M. C., & Arias-Oliva, M. (2022). The strategic influence of school principal leadership in the digital transformation of schools. *Computers in Human*

- Behavior*, 112, 106-117.
- Nayef, R. F. (2006). *Definitions of Globalization: A Comprehensive Overview and a Proposed Definition*, Geneva Centre for Security Policy (GCSP), 13.
- Pucciarelli, F., & Kaplan, A. (2016). Competition and strategy in higher education: Managing complexity and uncertainty. *Business Horizons*, 59(3), 245-358.
- Ritzen, J. M. M. (2006). *Scenarios for higher education, 2020 or when will China invade Iran? Keynote Address at OECD Ministerial Meeting*, Athens, Greece, 27 September. Downloaded on 2 February 2010 at: <http://www.oecd.org/dataoecd/25/33/37051349.pdf>. 1- 12.
- Roșca, I. G., & Păunescu, C. (2010). Shaping the future of higher education in Romania: challenges and driving factors, *Management & Marketing*, 5(1), 57-70.
- Schomaker, R. (2015). Accreditation and quality assurance in the Egyptian higher education system. *Quality Assurance in Education*, 23(2), 149 – 165.
- Scott, P. (1999). *Massification, Internationalization and Globalization*, In P. Scott (ed) *The Globalization of Higher Education*, 108- 120. London: Sfrhe & Open University.
- Slaughter, Sh., & Leslie, L. (1997). *Academic Capitalism: Politics, Policies, and the Entrepreneurial University*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Sperling, J. (1999) A Business Model of Higher Education. In Thorne, M. (Ed.) *Foresight: Universities in the Future*, Department of Trade and Industry: UK., 104-119.
- Spring, J. (2008). Research on Globalization and Education. *Review of Educational Research*, 78 , 330-363.
- Stromquist, N. P. (2007). Internationalization as a Response to Globalization: Internationalization as a Response to Globalization: Radical shifts in university environments. *Higher Education*, 53(1), 81-105.
- Touraine, A. (2007). *A New Paradigm for Understanding Today World*. Cambridge: Polity Press.
- Vincent-Lancrin, S. (2004). Building futures scenarios for universities and higher education: an international approach. *Policy Futures in Education*, 2(2), 245-263.
- Weiss, L. (2016). *Globalisation and the Myth of the Powerless State*, Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/249656307>